
Recenzijos

SUGRIŽIMO KELIU

Mąstytojas ir rašytojas, publicistas ir švietėjas humanistas Vydūnas lietuvių filosofinės minties raidoje užima išskirtinę vietą, panašiai kaip M. K. Čiurlionis – dailėje. Tačiau pastarasis tapo vienareikšmiai įvertintas kaip didis unikalus lietuvių menininkas, filosofinės dailės pradininkas Lietuvoje, tuo tarpu Vydūno filosofinio palikimo tyrimai – daugiausia fragmentiški bei proginiai, o jo vertinimai lietuvių filosofinėje bendrijoje tebėra gana prieštaringi.

Priešingai negu Vydūno amžininkai S. Šalkauskis ir A. Maceina (taip pat kiek vėliau pokario emigracijoje atsidūręs J. Girmius), kūrę krikščioniškojo mąstymo tradicijos veikiami ir reiškėsi kaip iškiliausie lietuvių filosofijos atstovai, Vydūnas, statomas atokiai nuo jų, savo filosofine kūryba neturėjo analogiško poveikio nei prieškario, nei dabartinėje nepriklausomoje Lietuvoje. Sprendę panašias problemas, minėti lietuvių filosofai su Vydūnu nepolemizavo, jokio dialogo tarp jų nebuvo. Neturėjo Vydūnas nei žymesnių savo mokymo tęsėjų.

Viena vertus, Vydūno filosofinis mokymas traktuojamas kaip lengvai pažeidžiamas racionalios kritinės analizės požiūriu, todėl abejojama, ar Vydūną iš viso galima laikyti filosofu, įvardyjant jį ar tik teosofu, ar religinio pietizmo atstovu, ar indų filosofijos populiarintoju Lietuvoje, asmeniniu gyvenimu liudijusiu rytietišką išmintį. Kiti vertintojai, priešingai, Vydūną laiko lietuviškosios (lietuvių kalba išdėstytos) filosofijos pradininku, pirmuoju lietuvių filosofu, sukūrusiu užbaigtą filosofinę koncepciją, labiausiai išplėtotos ir originaliausios XX a. pradžios lietuvių filosofinės teorijos kūrėju, daugiausia dėmesio skyrusio sąmonės, tautos, evoliucijos problematikai*. Tačiau galima teigti, kad dažniausiai ir viena, ir kita nuostata remiasi daugiau ar mažiau paviršutinišku prisilietimu prie Vydūno kūrybos, neapimant jos visumos, kurios pamatinė programa grindžiama būtent filosofine refleksija.

Praejusių metų rudenį pasirodžiusios knygos *Sugrįžti prie Vydūno* autorius Vacys Bagdonavičius yra Lietuvoje atidžiausiai ir kruopščiausiai išstudijavęs vi-

są Vydūno kūrybinį palikimą ir jo tyrimams daugiau negu porą dešimtmečių pašventęs mokslininkas, „per“ Vydūną dėmesingai atsigręžęs į Mažąją Lietuvą, jos istoriją, kultūrą bei meną, visa galva pasinėręs į jos problemas liečiančią kultūrinę bei visuomeninę veiklą. Išleidęs monografiją *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*, parengęs spaudai Vydūno raštus (4 tomus), straipsnių rinkinį *Vydūnas lietuvių kultūroje*, skirtą Vydūno 125-osioms gimimo metinėms, Vydūno tekstų rinktinę rusų kalba *Tikiu šventąja paslaptimi*, paskelbęs daugybę straipsnių bei studijų Vydūno problematika Lietuvos bei užsienio spaudoje, V. Bagdonavičius ir šioje knygoje tęsia Vydūno kūrybos ir jo įvairiašakės veiklos analizę, kviesdamas ir mus, skaitytojus, sugrįžti prie Vydūno išminties ir humanizmo pamokų. Sugrįžtantis, kad sugražintų, sugražintojas, kviečiantis sugrįžti.

Knyga *Sugrįžti prie Vydūno* – tai periodikoje išsibarsčiusių autoriaus mokslinių straipsnių, esė, interviu, taip pat mokslinėse konferencijose, seminaruose, įvairiuose kultūriniuose renginiuose perskaitytų pranešimų, kalbų rinkinys, vaizdžiai atspindintis ilgą ir sudėtingą, toli gražu nebaigtą Vydūno fenomeno sugrįžimo/sugražinimo Tėvynėn po ilgų tylos metų kelią. V. Bagdonavičius rekonstruoja platų istorinį-kultūrinį bei socialinį-politinį kontekstą, kuriame radosi ir skleidėsi Vydūno mokymo bei veiklos principai ir kuris formavo Vydūną kaip asmenybę bei kūrėją.

Pirmojo skyriaus, sudarančio didžiąją knygos dalį, straipsniuose V. Bagdonavičius, pateikęs Vydūno kūrybos bei kultūrinės veiklos biografiją, pirmiausia svarsto jo filosofijos ontologinį bei antropologinį aspektus, vydūniškąsias tautos ir kultūros sampratas, toleranciją kaip Vydūno humanistinės praktinės filosofijos pamatą, kalbos vaidmens traktavimą bei žmogaus sveikatos filosofinius principus Vydūno moky-me, pagaliau, vadinamojo vydūnizmo reiškinių esmę.

Savo analizėje autorius ne kartą akcentuoja specifinį Vydūno filosofijos pobūdį, kurį lėmė ne tik ryški orientacija į egzotišką Rytų filosofinę tradiciją, akademinės filosofijos ir teosofijos, Vakarų Europos ir indų filosofijos, religinės ir etinės problematikos persipynimas, bet ir pati Vydūno filosofinio mokymo raiška, būdinga senovės išminčiams, kuriems filosofija buvo ir realiai ją įkūnijantis gyvenimo bū-

* Žr. kn.: *Vydūnas lietuvių kultūroje* (sud. V. Bagdonavičius). Vilnius, 1994.

das. V. Bagdonavičius parodo, kad Vydūno filosofija radosi ne pretenduojant sukurti originalią filosofinę sistemą, o ieškant atsakymų į praktinius aktualius klausimus, ir tuo būdu pasuko praktine taikomąja kryptimi. Tai buvo kryptis į tautą, jos švietimą, savimonės ugdymą siekiant laisvės ir nepriklausomybės, į asmens lavinimą, žadinant jo dorovę, orumą, žmogiškosios vertės pajautą.

Rekonstruodamas Vydūno filosofinio mokymo metafizinį ontologinį matmenį, V. Bagdonavičius šiuo aspektu traktuoja mąstytoją kaip ištikimą vedantos – filosofinio induizmo religijos pamato – išpažinėją bei sekėją, siekiantį perkelti indų išminties šaltinių idėjas į lietuvių kultūrą, beje, priešingai negu M. K. Čiurlionis, jų neinterpretuojantį bei nesiejantį nei su europietiška, nei su lietuvių tautine tradicija. Kaip ir indų filosofinėse sistemose, Vydūno filosofinėje koncepcijoje ontologinis aspektas yra glaudžiai susipynęs su antropologiniu: būties problema visada sprendžiama kartu su žmogaus – prasmingos visatos dalies – problema. Pasaulio sąmonėjimo – evoliucijos – prasmę Vydūnas išvėgia būtent žmogaus dvasinėje evoliucijoje, jo tobulėjime, kuris reiškiasi tokiais kultūros pavaldais kaip mokslas, menas, dorovė.

V. Bagdonavičiaus pateiktuose Vydūno filosofinio palikimo svarstymuose neatsitiktinai daugiausia dėmesio susilaukė vydūniškoji tautos samprata bei tautiškumo refleksija. Tautos problema, pastoviai keliamą ir užimanti bene svarbiausią vietą Vydūno kūryboje, vėliau tapo viena pagrindinių temų XX a. lietuvių filosofijoje. Nors tautos problemą Vydūnas pirmiausia kelia vedantos filosofijos rėmuose, suvokdamas ją kaip dalinį žmogaus ir būties santykio atvejį, tiksliau, tautą laikydamas tam tikru žmogaus atitikmeniu, vydūniškosios tautos sampratos turinyje ryškiausiai atsispindi ir poveikis daugybės kitų, mąstytojo nuostatas lėmusių veiksmų, tokių kaip teosofijos, etnopsichologijos, mendelizmo, A. Schopenhauerio bei F. Nietzsche's filosofinių koncepcijų, W. Wundto psichologijos teorijos idėjų. Būtent Vydūno filosofinio mokymo orientacijos į tautą erdvėje V. Bagdonavičius atkuria Vydūno socialinę koncepciją, postuluoja vydūnizmo (analogiško gandizmui Indijoje) reiškinį, kurio būdingiausias bruožas – nesmurtinė, vien dvasinių pajėgų inspiruojama tautos kova prieš priespaudą.

Tautiškumo refleksija svarbi ir savitoje vydūniškoje kultūros sampratoje, kuriai V. Bagdonavičius skiria reikšmingą vietą XX a. pirmosios pusės lietuvių kultūros filosofijoje, pastatydamas Vydūną kaip „vieną iš ryškiausių ir originaliausių tautinės kultūros puoselėtojų“ į vieną gretą su S. Šalkauskiu, A. Maceina, V. Sezemanu, L. Karsavinu. Tautiškumo ir humaniškumo, kaip universalios kultūros principo, santykio kultūroje kėlimą knygos autorius pagrįstai laiko ypač reikšmingą Vydūno filosofijos idėją.

Kaip viena tautos raiškos formų, iš tautos išaugusi ir jos neatsiejama sudedamąja dalimi tapusi, Vydūno kultūros koncepcijoje laikoma kalba, kuri kartu kaip būtina žmogaus dvasinio tobulėjimo priemonė bei sąlyga logiškai siejasi ir su vydūniškąja būties samprata. Kalbos vaidmens iškelimas ir teoriniame, ir praktiniame lygmenyse – svarbus veiksnys lietuvių filosofinės minties raidoje.

Iš taikomojo Vydūno filosofijos pobūdžio V. Bagdonavičius kildina pamatinį vydūniškojo humanizmo principą – toleranciją. Gausiai argumentuodamas, jis parodo, kad tolerancija Vydūno mokyme iškyla ir kaip filosofinė etinė idėja, išreiškianti žmogaus dvasinio tobulumo lygį, ir kaip praktinis dorovinis principas, įgalinantis išvengti, viena vertus, kraštutinio reliatyvizmo, kai pateisinama bet kas, ir, kita vertus, egocentriško savęs pervertinimo.

Išskirtinę vietą Vydūno filosofiniame mokyme užima žmogaus sveikatos problema, tapusi ne vien praktine, bet ir reikšminga teorine-filosofine problema ir, palyginus su kitomis mąstytojo iškeltomis idėjomis, sulaukusi bene daugiausia pritarėjų bei pasekėjų. V. Bagdonavičius parodo, kad ši pirmoji lietuviška sveikatos filosofinė koncepcija susiformavo veikiamą iš dalies Vakarų, bet daugiausia Rytų filosofinių tradicijų, ypač jogos principų, kurie XX a. antrojoje pusėje tapo populiariūs ir Vakarų pasaulyje.

Knygoje taip pat randame tekstų, kuriuose analizuojama Rytų filosofijos idėjų refleksija lietuvių kultūroje, ypač žymių lietuvių menininkų – M. K. Čiurlionio, V. Krėvės, J. Baltrušaičio – kūryboje; nagrinėjama vieno reikšmingiausių indų filosofinės minties šaltinių *Bhagavadgytos* idėjinė programa ir jos poveikis Lietuvai, ypač Vydūno kūrybai. Nemažai knygos straipsnių skirti Prūsų lietuvių žymies žmonėms paminėti, išryškinant tiek tiesiogines jų veiklos bei kūrybos sąsajas su Vydūnu, tiek jų darbų poveikį to laikotarpio Mažosios Lietuvos kultūrinei atmosferai.

Kituose dviejuose, gerokai mažesnės apimties, knygos skyriuose akademinė analizė dažniausiai užleidžia vietą publicistikai, atspindinčiai patirtus rūpesčius, susijusius su Vydūno kūniškuoju sugrįžimu į Tėvynę, mąstytojo atminimo puoselėjimu ir ypač su Vydūno mokymo aktualumu bei reikšme dabartiniame Lietuvos gyvenime.

Knygos pratarmėje V. Bagdonavičius metaforiškai prisipažįsta dar nebaigęs Vydūno mokymo svarstymų. Tai gera žinia, nes skaitant pateiktus tekstus iškyla klausimų, į kuriuos norėtųsi gauti atsakymus būsimuose autoriaus „sugrįžimuose“. Antai, sekdamas Rytų tradicija nelaužyti tradicijų, Vydūnas būties ir žmogaus sampratomis susitapatina su vedanta. Tačiau V. Bagdonavičius čia daro mažutę, reikšmingą išlygą – „beveik“, vadinasi, būta ir judesio už

vedantos rėmų, kurį vertėtų išsamiau akcentuoti. Atskleidus įvairiapusiųs Vydūno ryšius su Mažąja Lietuva, pasigendame aiškesnio mąstytojo vaizdo Didžiosios Lietuvos kontekste, kaip antai: vydūniškųjų tautos ir kultūros sampratų bei Vydūno humanizmo koncepcijos vietos lietuvių filosofijoje, Vydūno iškeltos kalbos problemos santykio su kitų lietuvių filosofų kalbos problemos traktavimu platesnės analizės. Beveik nenagrinėjamos, tik nujaučiamos Vydūno „vienišumo“, t. y. žymių lietuvių filosofų nesikalbėjimo su Vydūnu, jo ignoravimo, šaknys.

Trumpame knygos pristatyme sunku (ir vargu ar reikalinga) suminėti visas joje nagrinėjamas temas. Galima tik apibendrinti, kad tai labai nuoširdūs, įtaigūs analitiniai ir publicistiniai tekstai, parašyti šiuo metu Lietuvoje ryškiausio Vydūno idėjų išpažinėjo, rimčiausio jo kūrybinio palikimo tyrinėtojo. Tai knyga, skirta ne tik Vydūno kūrybos bei veiklos analizei, jos recepcijos vingiams lietuvių kultūroje, tai ir savotiškas įvadas į XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Mažosios Lietuvos arba Prūsų lietuvių kultūrą apskritai, nušviestas tauria vydūniška šviesa.

Dr. Vida Gumauskaitė

TARP LIKIMO ŠVIESOS IR TAMSOS PALYTĖTŪJŲ...

Pranas Dovydaitis (1886–1942) – viena universaliausių Lietuvos istorijos ir kultūros asmenybių, šįmet pagaliau sulaukusi seniai nusipelnęto įvertinimo bei pagerbimo ir gimtajame krašte – iš spaudos išėjo jam skirta dr. A. Vasiliauskienės studija *Akmenuotas patrioto kelias**. Tai veikalas, kuriame jo autorė pasistengė kuo plačiau, visapusiškiau ir objektyviau nušviesti šio nepaprasto žmogaus gyvenimo ir kūrybos kelią Lietuvoje bei jo tragišką likimą Sovietų Sąjungos gulaguose...

P. Dovydaitis – 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto signataras, pirmosios vyriausybės Ministras Pirmininkas, Kauno universiteto profesorius, žurnalų „Kosmos“, „Logos“, „Soter“, „Naujoji vaidilutė“ ir kitų iniciatorius bei leidėjas, pedagogas, Kauno universiteto Religijų istorijos katedros vedėjas, profesorius, LKMA narys, parašęs per 250 mokslo ir mokslą populiarinančių straipsnių, už tai dar prof. S. Šalkauskio buvo įvardytas kaip *Lietuvos mokslintojas*, okupantų ištremtas ir 1942 m. Sibiro gulaguose nukankintas, – pelnytai sugrįžo iš istorijos archyvų į laisvą ir nepriklausomą Lietuvą.

Tai, kad ši išskirtinė Lietuvos istorijai ir kultūrai asmenybė verta solidžios mokslinės studijos, įrodė dar buvęs P. Dovydaičio studentas Kauno Vytauto Didžiojo universitete dr. J. Girnius, 1975 m. išleidęs 792 p. monografiją *Pranas Dovydaitis*. Tačiau tai buvo monografija, išleista Amerikoje, Čikagoje, todėl suprantama, kad jos autoriui okupuotosios Lietuvos – ir ypač KGB – archyvai „apskritai nebuvo prieinami“ (p. 19). Todėl *Akmenuotas patrioto kelias* dr. A. Vasiliauskienės kukliai pristatomas kaip konkretus dovydaitianis papildymas Lietuvos archyvų medžiaga.

Tačiau recenzuojamoji A. Vasiliauskienės knyga užpildo ne vien šią spragą. Tai – kartu ir svari studija apie ištisą Lietuvos istorijos, kultūros, visuomenės formavimosi bei raidos epochą, laikotarpį, kurio gyvoji idėja ir neabejotinas *spiritus movens* buvo P. Dovydaitis bei jo bendražygiai.

Didelės asmenybės ne tik kuria istoriją ar atstovauja jai, bet ir lygia dalimi pačios reiškiasi kaip jos dalis – ši mintis visiškai tinka ir P. Dovydaičiui. Juk su jo politine, kultūrine, moksline, visuomenine veikla susijusi visa XX a. pirmosios pusės Lietuva, o su jo vardu – antroji šio dramatiškojo šimtmečio dalis, įprasminanti ir visą lietuvių tautą ištikusią tragediją.

Gyvąja lietuvių tautos istorija P. Dovydaitis buvo ir dar vienu požiūriu: jis – neturtingo Suvalkijos ūkininko sūnus, per didelį vargą, begalinį užsispyrimą, darbštumą ir kantrybę pasiekęs mokslo aukštumų ir tinkamai tai panaudojęs ne savo, o pirmiausia gimtojo krašto, Lietuvos, labui, jos ateičiai. Jis tapo tarsi savotišku „vaikino iš liaudies“ simboliu, sinonimu, atkakliai besiveržiančiu į mokslo aukštumas ir bandančiu jas pasiekti.

Ir iš tikrųjų: šiandien tarsi legenda, tarsi neįtikimiausia istorija skamba artimųjų ir amžininkų pasakojimai, kaip būsiamasis Nepriklausomybės Akto signataras, VDU profesorius mokėsi prancūzų ir vokiečių kalbų, įtaisęs šiam tikslui specialų padėklą tarp plūgo rankenų žodynams, vienu metu nepaliaudamas arti gimtojo ūkio laukų, neretai netgi ir mėnulio pilnačiai šviečiant...

Kartu tai buvo žmogus, kuris ir būdamas žinomas mokslininkas bei visuomenės veikėjas *lietuviškumą* suvokė pirmiausia kaip *katalikiškumą* ir nepriekaištingo asmeninio *dorumo*, *darbštumo*, *pareigingumo*, *sąžiningumo* *sinonimą*. Tuo, matyt, paaiškintinas ir P. Dovydaičio vėlesnis politinis konfliktas su A. Smetonos vadovaujamų tautininkų partija, kuri, kaip žinoma, atėjo į valdžią perversmo būdu, ir kurie *lietuviškumą* suvokė pirmiausia kaip *ideologiją*, t. y. kaip *etniškumą*.

*Vasiliauskienė A. *Akmenuotas patrioto kelias*. Vilnius: Regnum fondas, 2001.

P. Dovydaičio veikla filosofijos srityje, mano manymu, nebuvo tokia sėkminga, kaip iš tokių gabumų žmogaus buvo galima tikėtis. Bandymai pasaulėžiūriškai suderinti gamtotyrą su krikščioniškąja pasaulėžiūra reiškė tik dar vieną vargą ar sėkmingesnį mėginimą pasiekti tai, kas Vakarų Europoje jau buvo įgavę mokslo ir religijos konfrontacijos formą ir ką dar I. Kantas išsprendė kartą ir visiems laikams – griežtai atribodamas teologiją nuo gamtos mokslų.

Problema čia tai, kad gamta savo pačios egzistavimu nėra ir negali būti argumentas nei už nei prieš Dievo buvimą.

Dėl tos pačios priežasties P. Dovydaičiui taip pat nepavyko sukurti ir „visą atnaujintą Kristuje“ krikščioniškąją pasaulėžiūrą bei filosofiją. I. Kantas ir šiuo atveju, be abejo, buvo teisus, manydamas, jog žmogaus protas iš principo nepajėgus nei įrodyti, nei paneigti to, kas egzistuoja ar gali egzistuoti už erdvės ir laiko ribų. Na, o tai, kas vyksta gamtoje, visada anksčiau ar vėliau paaiškinama paties gamtos mokslo, t. y. konkrečių mokslo disciplinų turimomis priemonėmis, argumentais bei metodais.

Kita vertus, teisus ir akad. A. Gaižutis, tvirtinantis, jog iš esmės ydingas esąs ir perdėtas mokslo

aukštinimas, perdėtas tikėjimas mokslo objektyvumu, nes „Mokslo sukuriamas realybės vaizdas tėra tik vienas iš galimų variantų, bet ne galutinis“ (p. 330).

Vienas iš dr. A. Vasiliauskienės studijos *Akmenuotas patrioto kelias* neabejotinų privalumų yra tai, jog knygos autorei pavyko išvengti beatodairiškos P. Dovydaičio gyvenimo ir veiklos apologizacijos, nors, kita vertus, akivaizdi bei doroviškai pagrįsta ir autorės simpatija šiai tikrai didžia, tragiško likimo asmenybei.

Knyga parašyta gražia, taisyklinga lietuvių kalba, patraukli ne tik turiniu, bet ir forma, daug nuotraukų, dokumentų kopijų iš valstybės ir asmeninių Dovydaičių giminės archyvų. Autorė taip pat įrodė turinti neabejotiną mokslo publicistės talentą, be to, kaip istorikė, mokamai, kruopščiai gebanti naudoti archyvais, jų medžiaga, juos analizuoti bei įtaigiai pateikti skaitytojui.

Linkiu dr. A. Vasiliauskienei nesustoti ir nepasitenkinti tuo, kas jau pasiekta, t. y. sėkmės rašant knygas apie daugelį kitų žymiųjų lietuvių tautos žmonių, neišskiriant iš jų tarpo ir signatarų. Juk dauguma iš jų vis dar tebėra plačiau moksliskai neaptarti, Lietuvos visuomenei tinkamai nepristatyti...

Dr. Jonas Balčius